

Bäckaskog

MUNKAR, KRIGARE OCH KUNGAR

Bäckaskog är berättelsen om det medeltida klostret som genom reformationen hamnade i danska kronans ägo och sedan genom krig och erövring blev svenskt översteboställe. Efter en tid som kungligt sommarnöje på 1800-talet lever gården nu vidare som välbesökt turistmål och levande jordbruk.

Bäckaskog slott ligger i nordöstra Skåne, på den smala landremsa som skiljer Ivösjön och Oppmannasjön. Det röda tegelslottet är ett lappverk av murar, gavlar, portar, torn och fönster som vittnar om många seklers tillbyggnader och ombyggnader. Dess äldsta murverk är rester av ett premonstratens-kloster från 1200-talet. Klosterorden

grundades i Frankrike av Norbert av Xanten år 1121, som en reaktion mot det andliga förfallet i klostren. Hundra år senare fanns det fyra premonstratens-kloster i Skåne. Klostret i Bäckaskog ersatte ett kloster i Vä som eldhärjades 1213. Platsen för det nya klostret var väl vald. Det själavårdande klosterlivet kombinerades med prak-

År 1680 dokumenterade Gerhard von Buhrman, kapten inom den svenska fortifikationen, på kunglig order alla skånska byggnader, säterier och gårdar. Teckningarna gavs ut i tryck av en efterträdare inom fortifikationen, Abraham Fischer, i syfte att visa upp Sveriges sevärdheter och historiska monument. Bäckaskog slott är byggt för att

kunna försvaras. De fyrkantiga västra tornen motsvaras av två låga, åttkantiga bastioner mot öster. Kanalen som delar trädgården fortsätter sitt lopp genom slottsgården. Den inhägnade renässanssträdgårdens planteringar är indelade i kvarter och med klippta träd i den södra delen. I den norra delen finns en trädplantering, förmodligen fruktträd.

tiskt arbete för den egna försörjningen, och här fanns brukbar skog och jord och goda fiskevatten. En bäck som förband de bägge sjöarna flöt genom klostret. Munkarna grävde också ut en fiskdamm. I örtagården odlade munkarna kryddor och medicinalväxter, och de hade fruktodlingar och humlegård. Ordensbröderna var framstående lantbrukare, som prövade nya idéer och införde växter som tidigare var okända, och fick som innovatörer stor betydelse för utvecklingen av lanthus-

hållningen också utanför klostret.

Man vet inte exakt hur klostrets olika byggnader grupperade sig, men de bevarade murarna kan dateras kronologiskt och man kan se hur äldre delar har införlivats i yngre delar av byggnaden. I det nuvarande slottets västra långa finns murar från klosterköket. Kyrkan ingår i den norra längan, som är äldre än den västra. Den nuvarande porten in till slottsgården bryter brutalt igenom klosterkyrkans murar. Kyrkan var klostrets viktigaste och

mest kostnadskrävande bygge, som finansierades med hjälp från ett annat danskt kloster, vars biskop anbefalldes fyrtio extra avlatsdagar för var och en i stiftet. Avlatsbrevet är daterat i juli 1278, vilket ger oss tiden för kyrkans tillkomst. Den äldsta kyrkan hade en rektangulär plan, och täcktes av ett flackt sadeltak med trappstegsgavlar. Invändigt var den byggd med kryssvalv och avdelad i två rum, ett för munkarna och ett för lekmännen.

Reformationen

Reformationen blev inte mindre förödande för de danska klostren än för de svenska under samma skede, och år 1537 drogs Bäckaskog in till danska kronan. Munkarna hade tillåtelse att bo kvar på det tidigare klostret, som underlydande till godsarrendatorn Gert Jensen Ulfstand. Bäckaskog blev privat egendom 1584, när kronprinsen Kristian IV:s guvernör Henrik Ramel fick byta till sig godset. Det var under familjen Ramels tid som det tidigare klostret byggdes om till en befäst fyr-längad slottsanläggning. I anslutning till 'munkalängan' uppfördes en karaktärsbyggnad i två våningar och intill nybyggnaden förlades ett porthus, vars öppning fortfarande kan skönjas i den västra längans murverk. En stenplatta över porten har säkert haft inskriptioner och bilder i relief liknande den ännu bevarade plattan över södra porten, som visar familjerna Ramels och Brahes vapensköldar. Längan bör alltså ha tillkommit mellan 1599, då Henrik Ramel gifte sig med Else Brahe, och 1611 då han själv dog. Det sydvästra fyrkantstornet dateras till början av 1600-talet och det nordvästra tornet uppfördes av Henrik Ramel d.y. år 1640 över den norra delen av kyrkans långhus. Samtidigt inredde han ett delvis bevarat gravkor under kyrkans kor. Mot borggården byggdes ett sexkantigt trapptorn någon gång före 1680.

När Skåne införlivades med Sverige

blev Bäckaskog svenskt kronogods, men innehades en tid av dess siste danske ägare Ove Ramel. Han bröt dock sina trohetseder gentemot den svenske kungen, och fick lämna godset 1680.

Krig och försvenskning

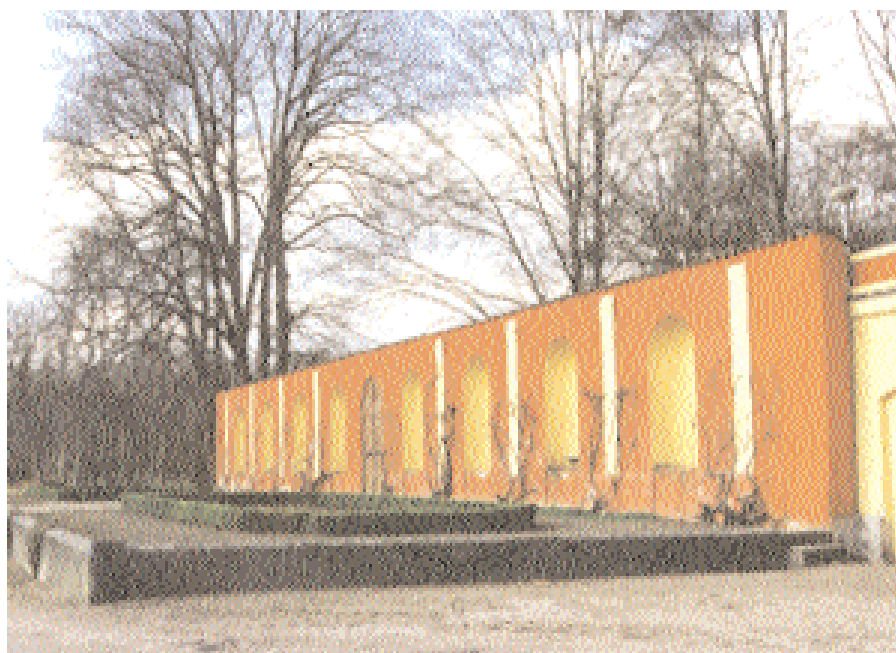
Fältmarskalken Rutger von Ascheberg satt efter freden i Lund 1679 som generalguvernör över Skåne, Halland och Blekinge. Ascheberg bodde inte permanent på Bäckaskog, utan förflyttade sig mellan flera gods som han blev ägare till. Hustrun Maria Eleonora Bussek och de yngsta barnen bodde under de oroliga åren i Göteborg.

Det är i trakterna runt Bäckaskog, i nordöstra Skånes skogsområde, som snapphanefejden – eller friskyttkampen enligt danskt språkbruk – började under de svensk-danska krigens slutet av 1670-talet. Bygden befolkades huvudsakligen av självständiga bönder som valde sina förtroendemän på sockenstämman, och klarade sina mellanhavanden och angelägenheter efter egna lagar och utan inblandning från statsmakten. Läser man i historieböckerna finner man helt olika versioner av upproret. På den ena ytterkanten betraktas friskyttarna som heroiska kämpar som solidariskt med bönderna gjorde revolt mot svensk övermakt. Den andra ytterligheten i historieskrivningen ser snapphanarna som plundrande och mördande stråtrövare, vilka uppträdde lika fientligt emot den jordägande allmogen som mot sven-

skarna. Sanningen tycks vara att det som började som en bonderevolt urartade till ett inbördeskrig där det begicks fruktansvärda grymheter.

Utvecklingen bidrog till försvenskningens genomförande. Bönderna fick skydd, illgärningar bestraffades, nedbrända gårdar byggdes upp på nytt och nya vägar drogs genom otillgängliga områden. Allt detta ingick i Aschebergs plan för landskapets försvenskning, en långsiktig och varsamt genomförd förändring som byggde på ömsesidigt förtroende. Befolkningen skulle följa svensk lag och svenskt kyrkoskick och barnen skulle lära sig läsa och skriva svenska, men man fick behålla sitt eget modersmål. Samtidigt med de lokala insatserna knöts de nya landskapen ekonomiskt till Sverige.

Att Ascheberg mellan sina militära uppdrag, som förde honom kors och tvärs genom landskapen, också kunde få några lugna stunder på Bäckaskog framgår av hans bevarade och publicerade dagboksanteckningar från 1678. Han tackar den gode guden för att hästar och folk är friska till kropp och själ, och han noterar vådrets och årstidernas växlingar. Den 22 oktober lämnar han kungens läger och rider «... från Fielckinge till min gård Beckaskog, hwarest jag hade mitt quarter. Idag war ett elakt wäder och hela dagen regn med sudost wind. D. 23: passerade intet utan att Major Kreutz, inbrackte 6 st. snapphanar, hwaraf 2:ne blefwo ihjäl skiutna, war skiönt wäder med

Till vänster: Klosterkyrkan från 1280-talet byggdes vid 1700-talets slut om till vagnslider och sädesmagasin. I dag används den restaurerade lokalen vid dop och vigslar.

I mitten: Den i dag uttorkade kanalen över borggården var ursprungligen en bäck som förband Oppmannasjön med Ivösjön.

Grunden till det rivna orangeriet. I murens nischer ställdes fyrfat som gav ljus och värme.

wästan wind. NB. Idag har jag här utij Beckaskog trädgård afbrutit en fullkommen wacker törnrosa, i des fulla blomning.»

Syneförrättning år 1744

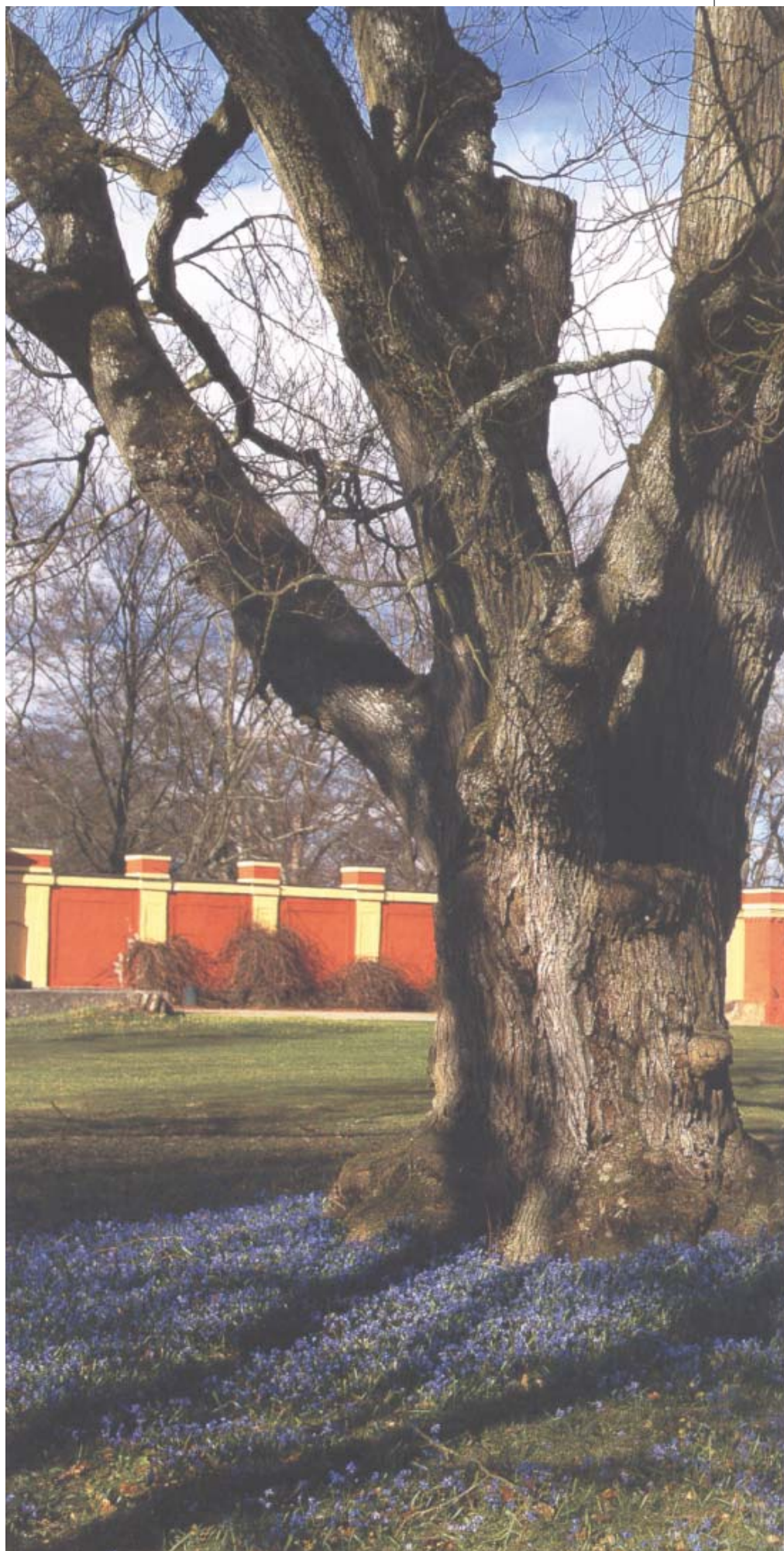
Åren 1696 till 1818 var Bäckaskog anslaget som översteboställe för Södra Skånska kavalleriregementet. Regementschefen skulle svara för godsets underhåll, och överlämna det i gott stånd eller ersätta efterträdaren för beräknade reparationskostnader.

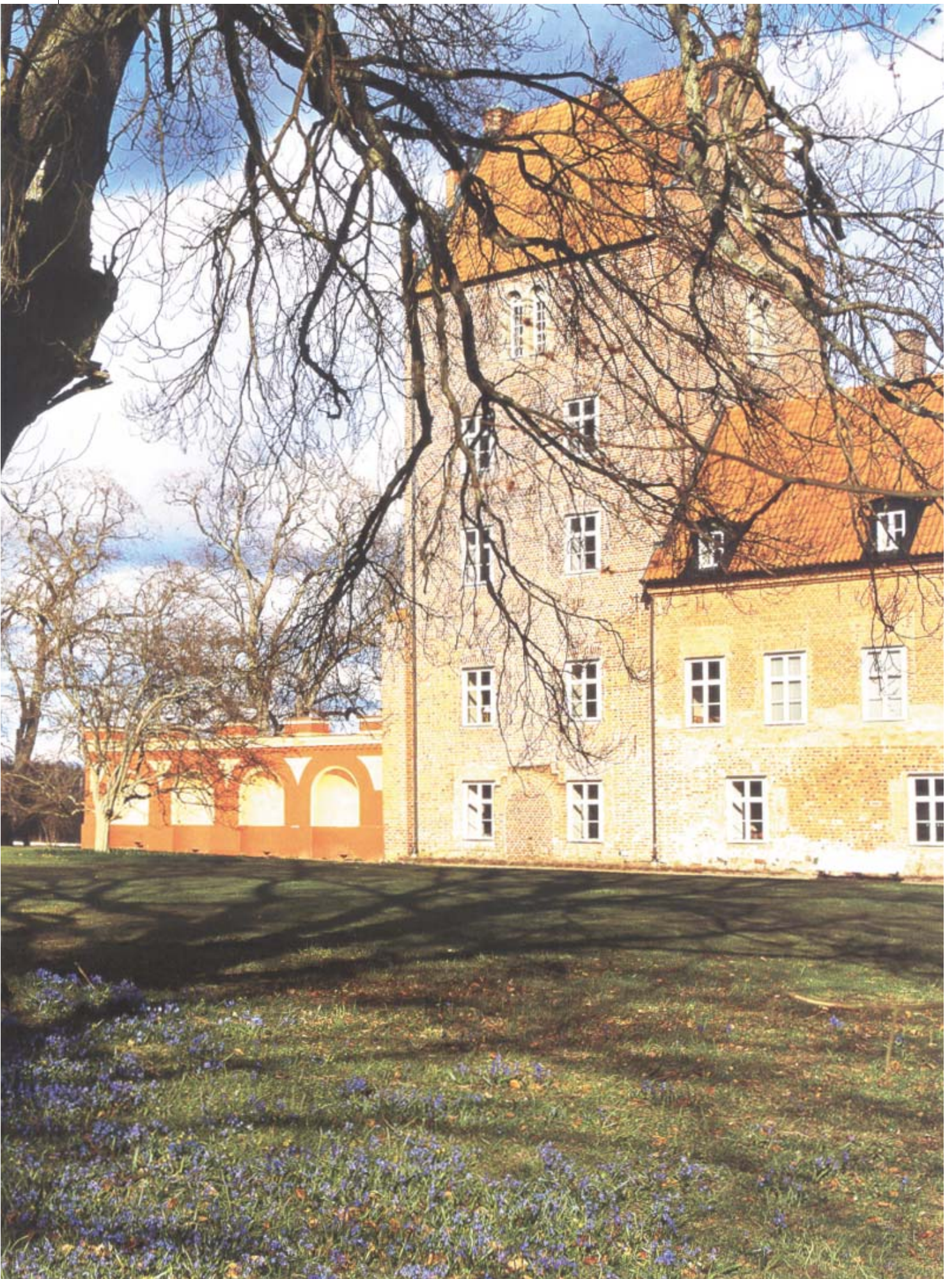
Vid varje byte gjordes en omständlig husesyn. Protokollen förvaras i Krigsarkivet och lämnar detaljerade uppgifter om Bäckaskogs byggnader och marker. År 1744 skulle överstelöjtnanten Christer Barnekow överta godset efter generalen greve Charles Emil Levenhaupt. Den lyx som man allmänt återfinner på de stora slotten, som gyllenläder, tapeter eller takmålningar, saknas på Bäckaskog. Golven är lagda med furubräder eller 'flisesten' och dörrarna är av ek. Flera av fönstren har bytts ut till 'korsfönster' av 'salig generalen', det vill säga bågar av trä med kittade glas, men många är ännu blyinfattade. I det östra tornet finns en stor sal, som förutom en järnspis också har en spis med 'bildhuggarewärk', sannolikt en murad spis med gipsornament. Man värderar järnsmidet högt och varje lås, nyckel, gångjärn och hasp redovisas noga. I munkälängan finns bland annat ett fångtorn som uppges ha varit använt i forna tider för missgärningsmän och «hwartill man kommer ofwänifrån gården». Fångtornets rum ska ändå underhållas för byggnadens 'vidmakthållande'.

Efter att slottsbyggnadens alla olika rum, kök, skafferier, kistekammare, vindar med mera har blivit besiktigade, fortsätter synemännen ute på gården och inventerar ekonomilängorna. Mangård och fågård – eller ladugård som den östra gården då kallades – delades av en mur som behövde renoveras. Det vore billigare att ersätta den med ett staket, men muren behövdes för gårdens prydnad, resonerade man.

Den västra längan innehåller slottets bostadsdel och innesluter i sig byggnader från många olika tidsperioder.

Det nordvästra tornet fick sitt nuvarande utseende på 1640-talet.

De bägge stallen är i gott skick, likaså fårhus, föllhus, kostall och övriga delar av ladugårdens längor. På den norra längan, som gränsade mot kyrkan, hade 'salig generalen' lagt ett nytt halmtak. Flertalet portar är på skånskt vis halvportar. Halmladan har en dubbel halvport från gården, och likaså är «uti ändan af denna längan 2ne försvarliga enkla halfportar till åt kyrksalen.» Det är också allt som sägs om kyrkan. Däremot uppges att över hela längan går en loge med luckor ut mot gården, som byggts av 'salig generalen'.

Synemännen fortsätter besiktningen av godsets övriga byggnader som torp, iskällare, smedja, bakhuis och kvarn. Ålkista, kanal och broar inspekteras. I trädgården finns sexton hela och två halva kvarter som är planterade med li-

Ett porträtt av Karl xv återfinns i paradvåningens matsal. Tapeten med den skånska gripen är original från hans tid.

guster, fläder, vinbärsbuskar, isop och lavendel. Där växer också träd av päron, valnöt, mullbär, vita och bruna plommon samt krusbärsbuskar och rosor. Den södra delen av trädgården är humlegård, med åtta hundra humlestörrar. «Åker och äng synes wara wäl häfdade».

Synemännens sakliga och välmenande redovisning av allt som 'salig generalen' utträttat är också anmärkningsvärd, men förklarlig. Charles Emil Lewenhaupt hade mist liv, ära och gods året innan, men det ansågs allmänt att hans avrättning var ett justitiemord. Lewenhaupt hade haft en stark ställning inom rikets politiska och militära styrelse, och han var ledamot av sekre-

Karl xv tas emot efter ridturen på Schejk. Teckning av Fritz von Dardel.

ta utskottet. Han var också delaktig i planerna för krigspolitiken och krigsförklaringen mot Ryssland 1741. Trots att han inte hade erfarenhet av att föra befäl i fält utsågs han till överbefälhavare med befogenhet att också förhandla med fienden. Slutet på krigsoperationerna blev kännbara förluster för Sverige. Lewenhaupt kallades hem och ställdes inför generalsrätt. Han arresterades och dömdes till döden. Hans son hjälpte honom att fly natten före avrättningen, men han röjdes och greps. Avrättningen i augusti 1743 väckte starka reaktioner, och efter några år gjordes en hemställan från adeln att han skulle återställas till heder och ära. Familjen återfick sin egendom, och Lewenhaupts porträtt hänger i sessionssalen på Riddarhuset.

Den siste gustavianen

Den siste i raden av militära innehavare var Johan Christopher Toll, som förvaldade Bäckaskog 1782–1817, med ett års uppehåll 1797–98. Han brukar omnämnas som den siste gustavianen och

karaktäriseras som intrigant, härsklysten och elak, men också briljant, slagfärdig och folklig. Tack vare sina sociala talanger och en karismatisk utstrålning fick han en framträdande position i kretsen kring Gustav III, och blev också kungens viktigaste militära rådgivare med ansvar för flottans upprustning inför kriget mot Ryssland. Efter nederlaget utsågs Toll till syndabock och förpassades till en obetydlig ministerpost i Warszawa. Han blev oförskyllt indragen i förräderiprocesen mot Gustaf Mauritz Armfelt, som hade hoppats på Toll som bundsförvant. Efter Gustav III:s död vann Toll Gustav IV Adolfs förtroende, och utsågs ånyo till kunglig militär rådgivare och fältmarskalk. Toll kunde återvända till Bäckaskog, och Gustav IV Adolf, drottning Fredrika och deras barn tillbringade många sommardagar på godset som Tolls gäster.

Under Tolls tid gjordes förbättringar och tillbyggnader av slottet, och ett portvalv togs upp genom den västra längan och man fick en ny infart till

Matsalen på 1920-talet, då slottet beboddes av Fru Henriette Stjernswärd.

slottet. Det som återstod av kyrkorummet inreddes som spannmålsloft i tre våningar. Trädgården utökades så att den sträckte sig ner till Oppmannasjön.

Johan Christopher Toll gifte sig aldrig, vilket är upphovet till en av de många anekdoter som är knutna till Bäckaskog. Traditionen berättar att Toll gärna tog sina gäster till en holme i parken, och förklarade att han friat tolv gånger i sitt liv, och fått korgen lika ofta. För vart avslag planterade han en tärpil eller hängbjörk, och holmen kallas därför Korgholmen.

Karl xv:s Bäckaskog

Efter Tolls död upphörde Bäckaskog att vara översteboställe, och inrättades i stället som kungsgård, med kronprins Oscar (I) som arrendator. Vid sitt tron-tillträde 1845 överlät han Bäckaskog till kronprins Karl, som tillbringade så gott som varje sommar i Skåne och gjorde sig känd som den charmerande och folklige kronprinsen, som också var hertig av Skåne. Karl gifte sig med

Louise av Nederländerna 1850. De fick två barn, den älskade dottern Lovisa och sonen Carl som dog ett och ett halvt år gammal. Det finns ett otal minnen, anekdoter, bilder och berättelser som skildrar Karl xv:s skånska somrar. Många av dem handlar om kronprinsens många kärleksäventyr. Han lär vara pappa till flera barn i bygden, men de har inte blivit offentligt erkända. Karl xv deltog gärna i bondauktioner, marknader, skördefester och logdanser, och varje tillfälle gav stoff till nya berättelser om hans skämtsamma sidor och goda humör. En av de kortare får illustrera genren. Kungen och den ståndsmedvetne hovskräddaren Kaeding deltog i borgerskapets bal, med ett representativt urval av befolkningen, från storbönder till militärer och högreståndspersoner, bland gästerna. «Blandat sällskap i afton, Ers majestät», sade hovskräddaren. «Ja, min käre Kaeding, du kan väl inte begära att vi allesammans ska vara hovskräddare», replikerade kungen.

En stor del av tiden ägnade Karl xv

åt kungsgården, som under 1800-talet utvecklades till ett mönsterjordbruk med den nya teknik som introducerades. Han lät bygga den nuvarande arrendegården. Även parken förnyades på 1800-talsvis i romantisk landskapsstil, med slingrande gångar och många nya och gärna exotiska träd, bersåer, planteringar och sittplatser. Parken utnyttjades intensivt för måltider i det gröna, man promenerade och spelade kägelspel eller tog en roddtur på sjön. Ett område väster om den gamla trädgården införlivades med parken som en naturligare del med ängsblommor och mer vildväxande buskar och träd. Här finns en minnessten som utmärker livhästen Schejks gravplats. När Karl xv dog avlivades hans livhäst, på medeltidsvis. Ädla hästar hade alltid varit viktiga för Bäckaskogs ägare, och Karl xv följde traditionen.

Bortom parken uppfördes en ny trädgårdsmästarbostad och ett nytt orangeri byggdes i anslutning till en mur, vars port utgör entré till trädgården. Muren och slottet ger trädgården

ett vindskyddat hörn mot norr. I orangeriet fanns krukor med palmer och andra känsliga växter som ställdes ut i parken sommartid. Det enda som återstår av orangeriet i dag är dess norra mur med nischer, där man ställde fyrfat som gav värme och ljus så att man kunde använda orangeriet som sommarmatsal även kyliga och mörka kvällar. Den skarpt roströda muren har en färgsättning som hör hemma i den danska arkitekturhistorien.

Danska vänskapsband

Karl xv:s tid på Bäckaskog sammanfaller med skandinavismens blomstrings-tid. I början av 1800-talet knöt intellek-

Vid bryggan i Oppamannasjön låg förr Karl xv:s romantiska vikingaskepp. Efter sjösänkningen ligger bryggan i dag långt upp på torra land.

tuella danskar och svenskar vänskapsband genom idén om ett gemensamt skandinaviskt ursprung, men det var först med Oscar I som skandinavismen fick en kunglig supporter. Rörelsen bars huvudsakligen upp av studenterna i Köpenhamn, Uppsala och Lund, som samlades till gemensamma manifestationer med mycket sång och deklamerande i götisk anda, och Karl xv var inte mindre hängiven. Ett typiskt uttryck för tidsandan var när kronprinsen sommaren 1852 bjöd studenter från Lund till Bäckaskog. Kammarherren Adam Lewenhaupt uttryckte brevlades en viss trötthet över den aldrig sinande ström av gäster som skulle passas upp: «... den ene kommer och den andre far, possessionater, civila ämbetsmän och militärer och nu till råga på allt några studenter från Lund, som Prinsen bjudit hit. De sjunger nu som bäst i parken med Prinsen...» En av de

återkommande gästerna var den danske kronprinsen Fredrik (VII), som delade den svenske kronprinsens vurm för skandinavismen. Från ett besök på Bäckaskog 1863 finns en stämningsbild nedskrivna av Henning Hamilton: «Ingen som ej deltagit i denna färd kan föreställa sig den ytterlighet av vänskapsförsäkringar, de erinringar om fostbrödralaget och dess plikter, de löften om ömsesidigt försvar i liv och död, som därunder växlades...» Vänskapen ledde också fram till en förloving mellan den danske kronprinsen och prinsessan Lovisa 1862. Förlovingen ägde rum under en lind i parken, som alltsedan dess kallas Förlov-

ningslinden. Det lär hända emellanåt att romantiska par växlar ringar under samma träd.

Efter Karl xv:s död 1872 fick det danska kronprinsparet överta Bäckaskog slott. De behöll det fram till år 1900, då privata arrendatorer fortsatte att driva gården som ett modernt storjordbruk med hästuppfödning. Genom en sjösänkning i slutet av 1800-talet och ytterligare 1909, ökades åkerarealen. Kanalerna och fiskdammen torrlades och den gamla kvarnen revs. Under 1900-talet har många av de äldre byggnaderna försvunnit.

Den återuppståndna trädgården

På samma vis som slottets murar vittnar om Bäckaskogs historia bär också parken och omgivningarna spår av gångna sekler. Trädgården fick sin nuvarande orientering redan under klos-

tertiden. Slottsanläggningen hade sina förutsättningar i närheten till de två sjöarna, kanalerna, dammen och den goda odlingsmarken, och Bäckaskog drevs som ett jordbruk fram till 1956. Då avskildes jordbruket från slottet och trädgården som utarrenderades till trädgårdskonsulenten Gustaf Ferlenius. Han öppnade Bäckaskog för allmänheten, och skapade på några år en trädgård som blev en attraktion och gjorde Bäckaskog känt som 'rosornas slott'. Rosenodlingen anlades och underhölls till vissa delar av den nordiska rosodlarorganisationen Nord-Ros som en försöksodling för att undersöka olika sorters härdighet. Men där fanns också andra planteringar, bland annat en örtagård som anknöt till klostertiden, och en biblisk trädgård som visade växter med anknytning till bibeln. Efter Ferlenius död fanns det inte längre någon som var intresserad av att fortsätta hans arbete. Trädgården fick en ny, mindre arbetskrävande och förenklad utformning.

Sedan några år är Statens fastighetsverk förvaltare av mark och byggnader, och arrenderar ut Bäckaskog till tre familjer som driver konferensanläggning, hotell och vandrarhem i slottet och omgivande byggnader. Det ökade trädgårdsintresset, som avspeglar sig i nya och växande trädgårdssällskap och ett intresse för att besöka trädgårdar, har givit nya förutsättningar för Bäckaskogs park och planteringar. Statens fastighetsverk har upprättat ett vårdprogram för såväl slott som trädgård, som tar tillvara den historia som avspeglas i parken. De tidigare rosenplanteringarna har till stora delar återplanterats och kommer som under Ferlenius tid att vara en försöksodling för nya sorter. Örtagården och den bibliska trädgården rustas upp och utvecklas efter en för hela anläggningen fastställd vårdplan. Bäckaskog har också utvecklats till en bygdegård där man har traditionella julmarknader, gillen, bröllop och kalas. Man har fortsatt den skånska traditionen med ett vårdshus som bjuder på det bästa av skånska gastronomiska upplevelser, och gärna kombineras med strövtåg i de vackra omgivningarna. Bäckaskog är värt en semesterdag eller flera. ■

Catrine Arvidsson;
Konsthistoriker

Paradvåningen består av sju rum i fil med utsikt mot parken.